

VI. Tři roviny života

Člověka pojmově zahrnujeme mezi živé bytosti, protože s nimi má některé společné rysy. Srovnávání a hledání podobností nám však neukáže, ale naopak zakryje to, co dělá člověka člověkem. Navíc zatím ani dobře nevíme, co dělá živou bytost tím, čím vskutku jest. Samo naše chápání života je velmi nejasné a konfušní. Každá živá bytost žije svůj vlastní život, a to i tenkrát, když parazituje na životě jiných živých bytostí. Všem živým bytostem je tedy společné, že jsou nějak významně a hluboce vnitřně sjednoceny, že představují vnitřně velmi složitou integritu. To však platí rigorózně jen u vyšších organismů, zatímco u těch nejnižších se přechod např. mezi společenstvím samostatných buněk a mezi buňkami již integrovanými v jeden organismus nezdá být nijak ostrý a vyhraněný. Kdysi slavný Drieschův pokus s vajíčky, resp. ranými zárodky mořské ježovky vedl k myšlence na cosi, co sjednocuje mnohobuněčné tělo nikoliv zvenčí, nýbrž mediem každé buňky, alespoň v prvních stadiích. Pokud zárodek po prvních dvou rýhováních mechanickým třepáním rozdělíme na jednotlivé buňky, z každé se může vyvinout celá ježovka. Zcela uspokojujivé řešení problému organické jednoty stále ještě neznáme. Chyba se zdá spočívat nejspíš v tom, že sjednocující, integrující činitel se hledá někde, kde není, a naopak se nehledá tam, kde jedině může platit či vládnout. Jsme jednostranně zaměřeni na tělo a nevěnujeme dost pozornosti životu jako organisovanému dějství.

Životní dění, eventuelně životní historii musíme odlišovat od životních projevů těla (od tzv. tělesných „známek života“). Rozdíl bychom mohli přirovnat k rozdílu mezi tím, čemu se u počítače říká „software“ a čemu se říká „hardware“. I když každé přirovnání vždycky v něčem kulhá, v našem případě nám pomáhá objasnit, že organizace tělesných procesů není rozhodující pro průběh životních událostí, nýbrž že je pouze jejich předpokladem. Chybná nebo nedostatečně kvalitní funkce organismu je zajisté omezujícím faktorem, a to velmi podobně jako nějaká vada nebo nízká kvalita vašeho počítače vám znemožní pracovat s některými speciálními nebo náročnými programy. Rozdíl tu ovšem je v tom, že počítače (alespoň zatím) nedovedou být vskutku aktivní, tj. nedovedou si samy měnit a dokonce „vymýšlet“ své programy; ale na to můžeme prozatím zapomenout. Když tedy nyní budeme mluvit o životě a jeho trojí rovině, půjde nám o plnění programů na různých úrovních, nikoliv o funkci těla (v roli „hardwaru“ jakéhosi computeru). Právě zde můžeme připomenout Rádlovu myšlenku, že živé bytosti jsou vlastně neviditelné. Vidět lze tělo, ale nikoliv sám život, samu živou bytost jako celek. Už jsme si připomněli, že nikdy nemáme vcelku před sebou žádné „pravé jsoucno“ ve všech jeho časových fázích, ačkoliv samo je přece celkem všech svých fází; nyní k tomu přibývá další moment, totiž nutnost rozlišovat mezi okamžitou fází tělesných projevů a procesů a mezi okamžitou fází uskutečňování životního programu (života jakožto programu).

Přírodní věda, která je založena na určitém typu pojmového myšlení, které můžeme nazývat řeckým, soustřeďuje veškerou svou i naši pozornost na předmětnou stránku všech jsovců a teprve z takto zaregistrovaných jednotlivých předmětných „momentek“ skutečného (pravého nebo nepravého, tj. vnitřně sjednoceného nebo nesjednoceného) dějství skládá „obraz“ tohoto dějství (a v posledu i pseudocelkový „obraz“ světa). Mluví-li tedy o přírodě v člověku, resp. o přírodní stránce, přírodní složce lidského života, dopouští se už první závažné chyby, kterou leckdy nepostřehnou ani velcí myslitelé mezi filozofy. Tak např. když Jaspers ukazuje, jak se v člověku setkávají tři roviny, totiž příroda, dějiny a „objímající“ (das Umgreifende), charakterizuje onu první následovně: „Jakožto z hmoty zformované živé bytosti náležíme k přírodě jako jakýsi druh zvířat.“ Mám za to, že to je třeba posuzovat jako hrubý nedostatek jak pojetí přírody (a přirozenosti), tak člověka (tu se vymstí nezáměr filozofie existence o problematiku filozofie přírody). Z atomů a molekul je „složeno“ či zbudováno organické tělo, ale nikoli živá bytost jako určitý všelijak komplikovaný životní děj, počínající zrozením, pokračující růstem a stárnutím a končící smrtí. To právě původně znamenal řecký termín FYSIS; filozofická fyziologie se vůbec nezabývá somatickými procesy, ale „vnitřní“ stránkou životního příběhu živé bytosti. Ta ovšem nemůže být oddělována od celkového příběhu, k němuž náleží také všechna komunikace s osvětím, tedy s „vnějším“, ale osvojeným okolím.

Pro chápání skutečné povahy člověka je věcí základní důležitosti porozumět, že člověk není žádná přírodní bytost. Proměnou předčlověka jakožto bytosti ještě přírodní v člověka jako bytost nepřirodní a nepřirozenou se ve světě přihodilo cosi epochálního: změnil se celý dosavadní vesmír. To, co až dosud bylo veškerenstvím, se stalo pouhou přírodou (v novodobém smyslu, ne ve smyslu řecké FYSIS). A zároveň to, co v samém předčlověku bylo „jeho“ vlastní přírodou, začalo být zbavováno své přirodnosti, tedy začalo být denaturalizováno a denaturováno, tj. „polidšťováno“. Ale to byl jen začátek obrovského světodějného procesu, k němuž byla organická evoluce pouze jakousi ouverturou. Člověk mohl postupovat ve svém vlastním polidšťování jen tak, že proměňoval podle svých měřítek a představ věci kolem sebe. To však mělo jak své předpoklady, tak i náležitosti „nepředmětného“ charakteru. A to je druhý významný aspekt onoho epochálního převratu.

Nevíme přesně, jak zmíněná proměna předčlověka v člověka v prvním čase probíhala. Nejpravděpodobněji bylo v té době mnoho aspektů spolu velmi úzce, ba k nerozeznání a možná neoddělitelně spojeno, takže nelze spolehlivě zjistit, co předcházelo a co následovalo. Můžeme se jen domýšlet, že první typ nepřirodního chování a jednání měl povahu rituálů, série magických úkonů. Mimořádné důležitosti však nabyly rituály jazykové, tj. magie skřeků a hlasových projevů, z nichž se časem staly projevy jazykové. Zase nevíme, jak k tomu došlo a jak vůbec vznikly jazyky. Člověk, který už nežil pouze v přírodě, ale také ve světě magických rituálů a zejména magických slov, se začal

setkávat s novými „skutečnostmi“ a prožíval nové události a zkušenosti s nimi. Jak se zdokonaloval ve svých jazykových projevech, stával se víc a víc obyvatelem nového světa, který podstatně přesahoval jak jeho dosavadní osvětí, tak i jeho samého: byl to svět slova, svět „řeči“ (řekli bychom svět LOGU, kdybychom se nemuseli hned distancovat od řeckého a pak i evropského chápání tohoto řeckého slova). Jeden z Aristotelových výměrů pojmu „člověk“ charakterizuje člověka jako živočicha (zvíře), který mluví, přesně, který „má“ (uchopil, zmocnil se, drží) LOGOS (řeč). Teprve pobývání, bydlení v řeči (a to nebylo možné bez jazykovosti, bez ovládnutí jazyka a promlouvání jazykem) umožnilo člověku, aby postupně víc a víc ukládal řád divokému uplývání svých představ a ještě nezformovaných myšlenek. Nemáme ani tušení, jakého druhu to zprvu byl řád, byl-li to nějaký primitivní mýtus, anebo bylo-li to něco ještě staršího, předmytického. V každém případě však život v mýtu (ve světě mýtu) byl východiskem jak pro onu zmíněnou již rozpolcenost lidského života a světa na dvě sféry, totiž oblast sakrální a oblast profánní, tak pro objev a upevnění lidské možnosti distance, odporu a negativity, jež potom měly a dosud mají tak obrovský význam v ustavení a pokračování evropských tradic.

Lidé již velmi dávno poznali, že život má více rovin a že na různých rovinách má různou kvalitu. Rozeznávání oněch rovin a lidský vztah k oněm rovinám nebyly ničím, co by se podávalo samo sebou, nebyly ničím samozřejmým, ale musely být nějakým způsobem ustavovány, a tedy také chápány. Proměny tohoto chápání mají velký význam pro vývoj a později dějiny tzv. kultury, tj. toho, co si lidé nepřinášeli na svět při svém narození, ale v čem se teprve museli zabydlovat, do čeho museli zapouštět nové kořeny, čemu se na jedné straně teprve dodatečně museli přizpůsobovat, ale co jim zároveň dovolovalo prožít kvalitnější, plnější, smysluplnější život. Lidé pak už nemohli zůstat tak, jak se narodili a jak se pak individuálně vyvíjeli sami o sobě, ale museli být pěstováni, kultivováni ve vztahu k druhým, k přírodě, k věcem a také k „nevěcem“.

Vztah lidí k přírodě tedy od samého počátku jejich „lidskosti“ byl nepřirodní a nepřirozený. Návrat k přírodě, jak o něm mluvili romantici, je nemožný. Člověk se už nikdy nemůže stát přírodním tvorem, zvířetem, ale leda něčím horším, hroznějším než nejhroznější zvíře, anebo ubožejším než nejubožejší stvoření. Ze stejných důvodů není možný návrat k primitivnímu způsobu života, ke stylu tzv. přírodních národů, k životu barbarů. To, čemu se dnes říká barbarské chování, je mnohem horším a nebezpečnějším fenoménem, než jakým bylo kdysi (a eventuelně někde ještě dnes je) skutečné primitivní „barbarství“. Člověk už nikdy nemůže začít od nulového bodu. A to pro něho znamená naprosto zřetelný závazek: chce-li opustit něco z dosavadní kultury, některou složku zavedené kultivace a kultivovanosti, smí tak učinit pouze proto, aby volil a stanovil něco lepšího, vyššího, kulturnějšího. Kde však najde nějakou pomoc, aby se při svém hodnocení správně orientoval a aby skutečně volil to lepší, vyšší, kvalitnější? Na přírodu už dávno spoléhat nemůže (ale, mimochodem řečeno, oč se

opírá sama příroda? – vždyť i ta spěje kupředu a výš, k vyšším úrovním a kvalitnějšímu životu, alespoň po linii organického vývoje); o dosavadní měřítko kulturnosti a kultivovanosti se opírat nemůže, jestliže při nich nechce zůstat, ale chce jít za něčím vyšším. Když jsme konečně tuto otázku mohli položit v potřebné souvislosti (neboť bez této potřebné souvislosti neboli v jiné, odlišné souvislosti se její platnost a legitimita může mylně zdát být otřesena nebo alespoň zpochybněna), můžeme se pokusit o jakýsi náčrt ne sice řešení (filosofie nemá ráda odpovědi na otázky, pokud nevedou k dalším otázkám a přímo je neotvírají), ale spíše rozvrhu a plánu dalšího zkoumání.

Když přijde člověk jako novorozenec na svět, musí se nejprve nějak zapojit do života nepřírodního a nad-přírodního, jímž žije jeho nejprve blízké a později i vzdálenější (lidské) okolí. Proto říkáme, že každý člověk, dokonce i ten nejnadanější a nejgeniálnější tvůrce, je dítětem své doby a svého prostředí. Nejprve prostě napodobuje ty druhé, později s nimi navazuje dvou- a vícestranné svazky, díky kterým se postupně stále víc stává sám sebou. Ale jak se stává sám sebou, prohlubuje svůj odstup od svých nejbližších i od své společnosti a doby. Zdánlivě tak především činí díky tomu, že si zjednává stále porozumivější přístup k minulosti a k minulým dějům, aktivitám, společenstvím, tj. že se z pouhého společenského tvora stává tvorem (aktivně) dějinným a v důsledku toho i novou formou dějnotvorným. Ve skutečnosti se však tento nový typ přístupu k tomu, co bylo a už není, otvírá jen díky novému přístupu k tomu, co k člověku přichází jako otevřená, resp. otvírající se, ale nikoliv prázdná, nýbrž strukturovaná budoucnost. Dokonce i tzv. moderní člověk, který v teorii a ve svém chápání světa i svého života zbavil tuto přicházející budoucnost smyslu, obsahu a skutečných (byť nepředemětných) výzev, ve svém denním životě prakticky s mnoha těmito výzvami počítá a skutečně na ně odpovídá, i když je převádí na objektivní danosti nebo na lidskou subjektivitu. Každý člověk tak žije jednak ve své době, ale kromě toho v dějinách, které představují kontext pro samotnou jeho dobu. A posléze žije ve vztahu k tomu, co přichází jako pravá, ale ještě nepochopená výzva, vyžadující odpověď (zaznamenání a pochopení této výzvy je prvním krokem k jejímu zpřítomnění a uskutečnění).